

Lost in transgender

De RoSa-factsheets maken u wegwijs in het gelijke kansenlandschap in Vlaanderen. Telkens wordt er op een bepaald terrein nagegaan wat de situatie is. Zowel bredere thema's als meer specifieke krijgen aandacht, naargelang de relevantie en/of beschikbaarheid van informatie en het voorhanden zijn van cijfermateriaal. Bedoeling is niet zozeer volledigheid te bieden maar wel op een overzichtelijke en toegankelijke manier de positie van de vrouw in Vlaanderen te schetsen. RoSa is sinds 1978 in Vlaanderen hét adres voor informatie en documentatie over gelijke kansen, emancipatie en vrouwenstudies in binnen- en buitenland.

Nr. 60 • dec. 2009

Transgender is een hot topic in de hedendaagse Westerse cultuur. Verschillende maatschappelijke veranderingen kunnen de toegenomen aandacht verklaren. Dankzij het Internet konden transgender personen zichzelf zichtbaar maken en organiseren. Onder invloed van de globalisering en het postmoderne denken werden de categorieën man en vrouw op de helling geplaatst. Biomedische technologieën zoals IVF en hormoontherapie hebben ervoor gezorgd dat biologische reproductie volledig los kan staan van gender. Deze factsheet zal het fenomeen transgender vanuit verschillende invalshoeken belichten.

1. Terminologie

1.1. SEKSUELE IDENTITEIT

Seksuele identiteit bestaat uit vier elementen: biologisch geslacht, genderidentiteit, genderexpressie- en rol en seksuele voorkeur. De combinatie van al deze componenten maakt dat ieder individu een unieke seksuele identiteit heeft.

- **Biologisch geslacht:** de categorisering van de mens als man of vrouw op basis van de externe genitaliën. Er bestaan echter variaties op de biologische m/v-indeling (cf. interseksualiteit).
- **Genderidentiteit:** de psychische beleving man of vrouw te zijn. Genderidentiteit wordt beïnvloed door biologische, opvoedkundige en sociale factoren.¹ Wanneer het lichamelijke geslacht niet in overeenstemming is met de genderidentiteit en dit een ernstig psychisch lijden oplevert is er sprake van **genderdysforie**. Die term wordt echter minder en minder gebruikt omdat het transgender personen pathologiseert: in plaats van een 'verschil' hebben zij een 'stoornis'.
- **Genderrol:** de uitdrukking die men geeft aan de eigen genderidentiteit, met andere woorden, "het gedrag dat men stelt om te beantwoorden aan de gedragspatronen die gebruikelijk geacht worden voor man of vrouw."²
- **Seksuele oriëntatie:** de seksuele of romantische aantrekking tot iemand van een bepaald geslacht.

Studies over interseksualiteit, halebiseksualiteit en genderidentiteit wijzen erop dat de traditionele m/v-indeling eigenlijk een simplificatie is van de werkelijkheid. "De gedachte dat er twee seksen zijn is fictie. Een

zwaar gecodificeerde fictie zelfs, met een uitgebreid voetnotenapparaat en een strenge grammatica, maar toch: fictie”³. Gender, sekse en seksualiteit zijn in werkelijkheid complexe fenomenen die veranderen doorheen de tijd. Het dichotome gendersysteem maakt dus plaats voor een ‘rijkdom aan identiteiten’⁴.

De term **genderdiversiteit of gendervariatie** biedt een alternatief voor de indeling van gender en sekse in twee categorieën. Het is een pleidooi voor een verruiming van de norm, zodat afwijkingen niet langer als stoornissen worden beschouwd. Sommigen pleiten zelfs voor de afschaffing van de wettelijke seksregistratie als man of vrouw. Misschien is het daarvoor nog te vroeg: het denken in termen van man en vrouw zit nog te veel in onze maatschappij ingebakken.

1.2. GENDERVARIANT

Jongeren van wie het gedrag, de uiterlijke en/of innerlijke beleving niet overeenstemt met wat we standaard van een jongen of een meisje verwachten, zijn **gendervariant**. Het zijn meisjes die voetballen, jongensklleding dragen en vaak met jongens optrekken. Het zijn jongens die vooral vriendinnen hebben en met sieraden of poppen spelen. Het gedrag van deze jongeren maakt hen niet minder jongen of meisje. Zij vertonen **cross-seksegedrag**.

Vanaf de puberteit en op latere leeftijd wordt dat cross-seksegedrag minder en minder aanvaard. Als het gendervariant gevoel en gedrag blijft duren en zo ver gaat dat een jongen zich meisje voelt of een meisje zich jongen voelt, dan spreken we over **transgenderjongeren**.

1.3. TRANSGENDER⁵

Transgender verwijst enerzijds naar een specifieke genderidentiteit. Anderzijds is het een koepelterm voor drie genderidentiteiten of genderexpressies die niet beantwoorden aan de bestaande verwachtingen met betrekking tot mannen en vrouwen: travestie, transseksualiteit en transgender. De indeling is artificieel, er zijn geen duidelijke scheidingslijnen:

- **Travestie:** via kledij, gedrag, houding en taalgebruik uitdrukking geven aan een mannelijke (bij vrouwen) of vrouwelijke (bij mannen) subidentiteit. De genderidentiteit blijft toch hoofdzakelijk mannelijk (bij mannen) of vrouwelijk (bij vrouwen). Wanneer de nadruk ligt op de erotische aspecten van het verkleeden spreekt men van fetisjistische travestie⁶. ‘Drag Queens’ en ‘Drag Kings’ vallen ook onder de noemer cross-dressing, maar het doel van de drags is een ironisch spel met gendercodes. Drags bewegen zich in het homo- en queermilieu.⁷
- **Transseksualiteit:** het biologisch geslacht komt helemaal niet overeen met de genderidentiteit en dat veroorzaakt psychische problemen. Via geslachtstransitie wordt de sekse met de genderidentiteit in overeenstemming gebracht. Er zijn zowel transmannen (geboortegeslacht vrouw) als transvrouwen (geboortegeslacht man).
- **Transgenderisme:** het combineren van zowel mannelijke als vrouwelijke identiteitskenmerken. Men voelt zich zowel man als vrouw, man noch vrouw of soms man en soms vrouw. Een aanpassing van lichaamskenmerken door hormonen of operaties is niet altijd een wens. Velen die vroeger als travestiet of transseksueel door het leven gingen voelen zich beter thuis in deze vrij recente categorie. Wie vroeger een gedeeltelijke geslachtsaanpassing wou, kwam niet in aanmerking voor een operatie en moest dan maar meteen volledig transseksueel worden.

Mensen met een genderidentiteit of genderrol die volgens de maatschappij past bij hun fysiek geslacht zijn **cisgender**. In wat volgt zal de term transgender telkens gebruikt worden als koepelterm, tenzij anders aangegeven.

1.4. TRANSGENDER VERSUS INTERSEKSUALITEIT

In principe staat interseksualiteit los van genderklachten. Het gaat om mensen met genitaliën die afwijken van wat gebruikelijk is voor mannen of vrouwen. Dat kan veroorzaakt worden afwijkingen in de chromosomen of door ongevoeligheid voor seksehormonen tijdens de vroegste stadia van de ontwikkeling⁸. Bij transseksualiteit is er geen aantoonbare hormonale of chromosomale oorzaak.

Er bestaan verschillende vormen van interseks condities, die vaak ingedeeld worden in hermafrodisme (aanwezigheid van uiterlijke genitaliën van beide seksen) en pseudohermafrodisme (minder uitgesproken aanwezigheid, bijvoorbeeld een kleine penis en een semi-vagina).⁹

1.5. TRANSGENDER VERSUS HOMOSEKSUALITEIT

Transseksualiteit mag niet verward worden met homoseksualiteit. Transseksuele personen kunnen wel homoseksueel zijn, maar evengoed heteroseksueel. Holebi's hebben als gemeenschappelijk kenmerk 'seksuele voorkeur', terwijl transgender personen verzameld zijn op basis van 'genderidentiteit', twee begrippen die elkaar niet altijd overlappen. De samenwerking tussen de transgenderbeweging en de halebibeweging is dan ook niet altijd even vanzelfsprekend.

2. Sekse doorheen de eeuwen

2.1. OUDHEID EN MIDDELEEUWEN

Volgens Laqueur (1990) was er van de Oudheid tot de Middeleeuwen sprake van slechts één sekse, de mannelijke. Er was geen strikt biologisch onderscheid tussen mannen en vrouwen: de genitaliën van de vrouw waren identiek aan die van de man, alleen waren ze naar binnen ontwikkeld. Het aantal genders schommelde echter doorheen de eeuwen¹⁰.

2.2. 17DE TOT 19DE EEUW: HET ONTSTAAN VAN HET MODERNE LICHAAM

Het biologische onderscheid tussen mannen en vrouwen kwam er volgens Laqueur op het einde van de 18de eeuw. De scheiding der seksen ging volgens hem gepaard met de nood aan een duidelijk onderscheid tussen de mannelijke publieke sfeer en de vrouwelijke privé-sfeer.

Het vrouwelijke lichaam krijgt in die periode een totaal andere definiëring dan dat van de man. De wetenschap stelde dat vrouwen zich zodanig moesten concentreren op hun reproductieve functie dat zij zich moesten onthouden van al te veel geestelijke arbeid. Het lichaam, dat samenvalt met de biologische sekse, vormt de basis voor het onderscheid tussen mannen en vrouwen.¹¹

2.3. 20STE EEUW: SPOREN VAN TRANSGENDER

2.3.1. Voor 1960

De term travestie werd voor het eerst gebruikt door Magnus Hirschfeld, die in 1910 het boek *The Transvestites: An Investigation of the Erotic Desire to Cross Dress* publiceerde. Hirschfeld maakte een onderscheid tussen travestie en homoseksualiteit, in een poging homoseksualiteit te normaliseren. Hij gebruikte het woord travestiet om "mensen te beschrijven die in een genderrol leven die niet overeenkomt met hun sekse"¹². Hirschfeld was ook de eerste die het woord 'transseksueel' gebruikte.

Maar transseksualiteit raakte pas in 1952 bij het grote publiek bekend met het verhaal van Christine Jorgensen, de 'eerste' transseksuele vrouw. Christine werd een echt fenomeen in de media. Het besef groeide dat sekse en gender niet altijd samenvallen. Het duurde echter nog lang vooraleer transformaties in de omgekeerde richting, van vrouw naar man, bij het publiek bekend waren.

2.3.2. Na 1960

Vanaf de jaren '60 duikt de transthematiek op in de literatuur als illustratie van het onderscheid tussen sekse en gender. Sekse werd gezien als van nature gegeven en gender is een sociale constructie. Het onderscheid tussen sekse en gender is terug van weggeweest.

Midden de jaren '60 opent de 'gender identity'-kliniek aan de John Hopkins University in de VS¹³. In 1966 verscheen het boek *The Transsexual Phenomenon*, een gedetailleerde studie over transseksualiteit door Harry Benjamin. Harry Benjamin was een pionier inzake de medische behandeling van transseksuelen: hij was de eerste die geloofde dat het lichaam aan de geest moest worden aangepast en niet omgekeerd. De wetenschapper leende zijn naam aan de organisatie 'Harry Benjamin International Gender Dysphoria Association' (HBIGDA), nu de 'World Professional Association for Transgender Health' (WPATH).

Het onderscheid tussen gender en sekse werd later nog op een andere manier in vraag gesteld. Sekse zelf werd meer en meer gezien als een sociale constructie. Judith Butler (1990,1993) stelde dat het lichaam niet van nature gegeven is, maar een product van ons discours. De realiteit van gender ontstaat volgens Butler uit performatieve genderhandelingen: gender is geen 'zijn', maar een 'doen'¹⁴. De identiteit van transgender personen is dus even echt als alle andere. Uit de theorieën van onder andere Butler ontstond de queer theorie, die het binaire gendersysteem verder probeert te ontmantelen.¹⁵

Gaandeweg werden technieken voor geslachtsaanpassende behandelingen ontwikkeld en geperfectioneerd, wat een onderscheid tussen travestie en transseksualiteit deed ontstaan. Vanaf de jaren '90 werd de term transgender gebruikt ter aanduiding van hermafrodieten, cross-dressers, transseksuelen, drag queens en andere genderidentiteiten die niet beantwoorden aan de bestaande normen.

2.4. DE TRANSGENDERBEWEGING

In 1966-1967 ontstond in San Fransisco de eerste transgenderbeweging. In Europa zijn de meeste transgenderverenigingen ontstaan vanaf 1990. De groepen worden gaandeweg professioneler en proberen zoveel mogelijk te lobbyen. Het Internet speelde een belangrijke rol bij het vormen van organisaties, bij het verwerven van zichtbaarheid en bij het doorgeven van informatie. Dat was namelijk niet evident voor een relatief onzichtbare groep als de transgender personen.

3. Transgender: stand van zaken

3.1. CIJFERS

Het is onmogelijk om exacte cijfers te geven over het aantal transgender personen in België, omdat transgenderisten niet altijd juridische of medische stappen zetten en dus niet altijd geregistreerd worden. Voor transseksualiteit, interseksualiteit en travestie zijn wel enkele cijfers voorhanden.

3.1.1. *Transseksualiteit*

Voor transseksualiteit kan men een beroep doen op cijfers van het Rijksregister en op het aantal personen die zich aanmelden bij de Belgische genderteams voor een geslachtsaanpassing.

Het Rijksregister registreerde 442 geslachtsaanpassingen tussen 1993 en 2008. Het grootste deel daarvan gebeurt tussen de leeftijd 26 en 55 jaar ¹⁶.

De recentste cijfers (2003) van de Belgische genderteams wijzen erop dat 1/12900 personen geboren in de mannelijke sekse een vrouw zijn en 1/33800 personen geboren in de vrouwelijke sekse een man zijn. Bij de meest recente cijfers in Nederland zijn er 1/11900 transvrouwen en 1/30400 transmannen. Toch moeten ook die cijfers gerelativeerd worden: veel transseksuele personen durven zich niet uiten en de hoge kosten voor de operaties vormen eveneens een barrière¹⁷.

Het is opvallend dat transseksualiteit in Wallonië (1/45045) minder voorkomt dan in Vlaanderen (1/15385) en Brussel (1/12500). De Waalse psychiaters kiezen net als hun Franse collega's eerder voor een psychoanalytische behandeling van gendervariante mensen. Bovendien zijn er in Wallonië minder kansen op behandeling, omdat er slechts één genderkliniek is¹⁸.

3.1.2. *Interseksualiteit en travestie*

Een Amerikaans onderzoek wees uit dat 1 op 1500 baby's geboren wordt met interseks condities¹⁹. Onderzoek van Vennix toont aan dat het aantal mannelijke travestieten vanaf 20 jaar tussen 1 en 5 procent van de totale bevolking in Nederland ligt²⁰. De cijfers zijn hoogst waarschijnlijk ook representatief voor België.

3.2. ORGANISATIES

Het WPATH is een internationale organisatie van professionelen die werken rond transgender. Het WPATH is dé autoriteit in het discours over de medische aspecten van transseksualiteit. De organisatie stelt de Standards of Care op, richtlijnen voor de psychologische en medische behandeling van transseksuelen en transgender personen. In 2001 verscheen de zesde versie.²¹

Op Europees niveau zijn er twee belangrijke organisaties die de belangen van transgender personen verdedigen: ILGA-Europe en het European Transgender Network.²²

- ILGA is sinds 2001 niet langer uitsluitend een holebi-organisatie. Zij hebben de belangen van transgenders in hun streefdoelen opgenomen en staan nu voor LGBT (Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender).
- Het European Transgender Network lobbyt voor de rechten van transgender personen op het vlak van "voornaams- en geslachtswijziging; anti-discriminatie en toegankelijke gezondheidszorg; versteviging van de transgendergemeenschap; voorlichting, ook in holebi en feministische kringen" (Motmans 2006:62).

In België zijn een aantal organisaties actief, maar er is nog geen overkoepelende organisatie. De organisaties zijn allemaal vrij jong en worden niet ondersteund door de overheid. In 2007 werd de T-werkgroep vzw opgericht, "een onafhankelijk transgendero verlegplatform van transgender en ervaringsdeskundigen"²³ waarin alle geïnteresseerde groepen vertegenwoordigd zijn. De organisatie is de spreekbuis van de Vlaamse transgendergemeenschap.

3.3. TOEKOMST

Een correcte beeldvorming over transgender personen is een belangrijke stap in de richting van gelijke kansen. De Genderstichting publiceerde daartoe een 'Leidraad voor journalisten'²⁴. Vorming en sensibilisering in het onderwijs en op de werkvloer zijn cruciaal. Ook wetenschappelijk onderzoek is nodig om problemen op te sporen en vooroordelen weg te werken. Transgenderorganisaties en zelfhulpgroepen moeten ondersteund worden om depressies en zelfmoordneigingen bij transgender personen te voorkomen.

4. De juridische situatie van transgender personen

4.1. EUROPESE WETGEVING

Er zijn twee belangrijke wetgevende thema's met betrekking tot transseksualiteit: het recht op bescherming tegen discriminatie en het recht op geslachtsverandering.

In 1989 bracht het Europese Parlement een resolutie uit over het verbod op discriminatie van transseksuelen. Het Parlement riep de Raad van Europa, de Europese Commissie en de lidstaten op om voorzieningen en regelgeving te creëren die het recht van transseksuele personen op een geslachtsverandering moesten waarborgen.²⁵

De resolutie werd vrijwel onmiddellijk gevolgd door een aanbeveling van de Raad van Europa, die de lidstaten aanspoorde een wetgeving voor transseksuelen te voorzien, zodat zij hun burgerlijke staat kunnen laten samenvallen met hun genderidentiteit.

Klachten over discriminatie in het thuisland kunnen voorgelegd worden aan het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen (Europese Unie) en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (Raad van Europa). Wetten die vaak gebruikt worden in processen van transgender personen zijn het recht op eerbiediging van privé-, familie- en gezinsleven en het recht om te huwen en een gezin te stichten.

Het is in 7 Europese landen mogelijk om een voornaamswijziging door te voeren zonder voorwaarden. In 8 andere landen is dit enkel mogelijk na een medische interventie. In 13 landen is het mogelijk de geslachtsvermelding in het geboortecertificaat te wijzigen²⁶. De meeste landen eisen een geslachtsaanpassing. Alleen het Verenigd Koninkrijk en Spanje laten die voorwaarde achterwege.

4.2. WETGEVING IN BELGIË

De aanbeveling van de Raad van Europa werd in België vrij laat opgevolgd. In 2002 werd het mogelijk voor koppels van hetzelfde geslacht om te trouwen. Personen die officieel van geslacht veranderen hoeven dus niet meer eerst te scheiden. Ook de wet op adoptie (2006) voor homoseksuele paren komt transgender personen ten goede. Op 11 juli 2007 trad de wet betreffende transseksualiteit in voege. Transseksuelen hebben volgens die wet recht op verandering van voornaam en geslacht, indien zij voldoen aan enkele voorwaarden. Ook minderjarige transseksuelen hebben dit recht.²⁷

4.2.1. Wet betreffende transseksualiteit

De wet regelt twee zaken: de voornaamswijziging en de wijziging van de geslachtsvermelding

Om in aanmerking te komen voor een voornaamswijziging moet het individu nog geen geslachtsoperatie ondergaan hebben. De aanvraag kan ingediend worden van zodra er gestart wordt met een hormonale therapie. De aanvraag moet een verklaring bevatten van de betrokken psycholoog en endocrinoloog en moet per brief ingediend worden bij de minister van Justitie. Dat kost 49 euro.

Om de geslachtsvermelding op de geboorteakte te wijzigen moesten transseksuelen vroeger een gerechtelijke procedure starten. Sinds de wet van 2007 kan dat via een administratieve procedure. Om in aanmerking te komen voor de procedure stelt de wet dat²⁸:

1. De betrokkene de voortdurende en onomkeerbare innerlijke overtuiging heeft tot het andere geslacht te behoren dan datgene dat is vermeld in de akte van geboorte.
2. De betrokkene een geslachtsaanpassing heeft ondergaan die hem zodanig in overeenstemming heeft gebracht met dat andere geslacht, waartoe de betrokkene overtuigd is te behoren, als dit uit medisch oogpunt mogelijk en verantwoord is.
3. De betrokkene niet meer in staat is om overeenkomstig het vroegere geslacht kinderen te verwekken.

Een uitzondering wordt voorzien wanneer operatieve behandelingen om medische redenen niet mogelijk zijn. Jongeren moeten voor de wijziging van de geslachtsvermelding dus wachten tot zij meerderjarig zijn, want geslachtsoperaties bij minderjarigen zijn niet toegelaten. Tussen de aanvraag en de aanpassing van de geslachtsvermelding zullen 90 dagen voorbijgaan. Na de wijziging van de geslachtsvermelding kan een nieuwe identiteitskaart aangevraagd worden en krijgt de transseksueel een nieuw rijksregisternummer. Het nieuwe geslacht geldt voor het heden en de toekomst, maar niet voor het verleden. Een transseksuele vrouw die vroeger vader was van een kind, blijft dus na de transitie ook vader van het kind.

De wet betreffende transseksualiteit refereert enkel aan transmannen of transvrouwen en sluit de rest van de transgender gemeenschap uit. Sommige transgender personen doorlopen niet alle stappen van het behandlingsproces en voldoen daardoor sowieso niet aan de strikte medische criteria. De wet houdt bovendien geen rekening met recente medische ontwikkelingen zoals het invriezen van sperma en eicellen. De wet is ook niet van toepassing op mensen met interseks condities.

4.2.2. Antidiscriminatiewet

De antidiscriminatiewet bestrijdt alle vormen van discriminatie tegen mannen en vrouwen. Transgender personen worden expliciet vermeld in deze wet. Wie in België discriminatie ondervindt omwille van zijn of haar genderidentiteit kan terecht bij het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen. Het Instituut werd opgericht in 2002 en is een federale overheidsinstelling die de gelijkheid tussen mannen en vrouwen wil garanderen en elke vorm van discriminatie op basis van geslacht bestrijdt.

Daarnaast is er ook het Centrum voor Gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding. Het centrum is niet bevoegd voor discriminaties op grond van geslacht. Het CGKR bemiddelt, verleent informatie en verwijst klachten door naar het IGVM.

Verschillende organisaties ijveren voor het opnemen van 'genderidentiteit' en 'genderexpressie' als grond waarop discriminatie verboden is. Gevallen die niet kunnen worden ondergebracht onder de noemer 'geslachtsdiscriminatie' krijgen op die manier ook juridische bescherming.

5. De socio-culturele positie van transgender personen

Voor cijfermateriaal over transgender personen in België is het onderzoek van Motmans et al., 'Leven als een transgender in België'²⁹ (2009) een nuttig document. In het kader van dat onderzoek werd voor het eerst in België een grootschalige (online) enquête gehouden vanuit sociologische invalshoek, de zogenaamde Transsurvey. Tot de respondenten behoorden transseksuelen, transgender personen, en personen die aan travestie doen.

5.1. OPLEIDING EN TEWERKSTELLING

De respondenten van de Transsurvey van Motmans zijn gemiddeld hoger opgeleid dan de Belgische bevolking³⁰. 27,6 % volgde hoogstens hoger secundair onderwijs; 26,3 % heeft een diploma hoger niet-universitair onderwijs en 24,3 % een diploma universitair onderwijs.

Ondanks de hogere opleidingsgraad ligt de gemiddelde werkloosheid hoger. Tewerkstelling is één van de grootste problemen in het leven van transgender personen. 15,6 % van de respondenten van de Transsurvey is werkloos.

Eén van de oorzaken van de hoge werkloosheidscijfers bij transgender personen is de aanpassing van oude diploma's. Personen die na hun studies hun voornaam en geslachtsvermelding lieten veranderen moeten noodgedwongen een 'coming out' doen voor hun nieuwe werkgever wanneer zij hun oude diploma's of getuigschriften tonen.

De Europese cijfers komen overeen met de Belgische. Een online onderzoek van de ILGA (2007) lokte 2575 transgender respondenten uit verschillende Europese landen. Het onderzoek wees uit dat 82% een diploma secundair onderwijs behaalde, een gemiddelde dat hoger ligt dan dat van de totale EU-bevolking in 2006 (77,7 %). 48,2 % behaalde een diploma hoger onderwijs, wat meer is dan de nationale gemiddelden van 27-30%. Slechts 40 % transvrouwen en 36 % transmannen doen aan betaalde arbeid. Die cijfers liggen opvallend lager dan de Europese gemiddelden van 57,4 % vrouwen en 72 % mannen³¹.

5.2. THUISITUATIE

Uit de Transsurvey van Motmans bleek dat 44,6 % van de respondenten ongehuwd was. 27,9 % is getrouwd met een vrouw, 1,2 % met een man. Het grootste deel van de transgenders die getrouwd zijn met een vrouw hebben een mannelijk geboortegeslacht. 13,8 % is gescheiden. 42,6 % woont samen met een partner. 26,4 % woont alleen en heeft geen vaste relatie³².

De Transsurvey toonde verder aan dat 43,6 % van de respondenten kinderen heeft. Uit de cijfers blijkt dat de kindervens bij transgender personen heel sterk aanwezig is. Bij 42,4 % van de ondervraagden is een kindervens vastgesteld.

62,3 % van de respondenten heeft ooit aan zelfmoord gedacht. 22 % ondernam minstens één zelfmoordpoging.

6. De medische behandeling

6.1. HET TRANSITIEPROCES

De geslachtsaanpassing of het transitieproces verloopt in verschillende fases: diagnostiek, hormonale behandeling, RLE en ten slotte de operatieve behandeling. Aanvullende behandelingen zijn epilatie, stemverandering en esthetische operaties.

6.1.1. Diagnostiek, hormonale behandeling en RLE

Voor de puberteit komt de medische hulpverlening vooral neer op het stellen van diagnoses en het bieden van begeleiding. Vervolgens kan men vanaf 16 jaar een hormonale behandeling beginnen. Begeleiding door een endocrinoloog is hier aangewezen. Hormoonproducten zijn ook op de zwarte markt te verkrijgen, maar daar zijn ernstige gezondheidsrisico's aan verbonden.

Het is altijd mogelijk om de hormoonbehandeling stop te zetten of ongedaan te maken. Om hormoonremmers te kunnen krijgen moet de jongere aan een aantal voorwaarden voldoen:

- Gedurende de kindertijd moet het kind onafgebroken een cross-gendergedrag en cross-genderidentiteit getoond hebben
- Het cross-gendergedrag en de cross-genderidentiteit zijn alleen maar toegenomen bij de intrede van de puberteit
- De familie moet instemmen met de behandeling en deelnemen aan de begeleidende therapie

De hormoonkuur start meestal met het onderdrukken van de sekse-eigen hormoonproductie en pas daarna worden de verlangde seksekenmerken geïnduceerd via substitutietherapie. De hormoontherapie moet het hele leven doorgaan. Informatie over de verschillende hormoonproducten en hun effecten is terug te vinden op de website van de Genderstichting ³³.

Omdat de hormoontherapie bij transseksuele vrouwen geen duidelijk effect heeft op de stem en op de snor- en baardgroei opteren ze vaak voor epilatie en logopedie. Definitieve ontharing kan in samenwerking met specialisten of dermatologen via elektrische epilatie of laserepilatie. Stemvervorming is mogelijk met stembandoperaties en logopedie. Operaties aan de stembanden zijn echter niet zonder risico.

Een geslachtsoperatie is pas mogelijk vanaf 18 jaar. Indien de hormoontherapie later is begonnen dan de leeftijd van 16 jaar, moet er telkens 2 jaar tussen de geslachtsoperatie en de hormoonsubstitutie zijn. Die periode is nodig voor de zogenaamde real-life experience (RLE). Afhankelijk van de reactie van de transgender persoon op de real life experience wordt de diagnose van de psychiater/psycholoog bevestigd of ontkracht. Ook voor de transgender persoon zelf is dit een belangrijke periode: het zal duidelijk worden of men de juiste beslissing heeft genomen of niet. Het kan gebeuren dat de behandeling door de hulpverlener of de betrokkene tijdens of na de RLE wordt stopgezet. De RLE is dus een cruciale periode.

6.1.2. Operatieve behandeling³⁴

Indien de RLE goed is verlopen kan men overgaan tot een chirurgische behandeling.

- Bij transseksuele vrouwen volstaat één operatie waarbij de inhoud van de penis en het scrotum worden weggenomen en met behulp van de resterende huid een vagina, schaamlippen en een clitoris worden gemaakt. De gevoelszenuwen van de penis worden aan de clitoris gekoppeld, zodat seksueel genot mogelijk is. Het verwijderen van de penis maakt de transvrouw onvruchtbaar. Er is wel een mogelijkheid om sperma in te vriezen en op een later tijdstip te gebruiken met een vrouwelijke partner.
- Bij transmannen zijn verschillende operaties nodig. De borstampuatie en de verwijdering van de baarmoeder en de eileiders kunnen in één operatie uitgevoerd worden. Daarna kan men een penis en een balzak aanmaken. De meest voorkomende operatie is phalloplastie, waarbij de penis wordt gemaakt via huidtransplantatie (van arm, buik of been). De balzakken worden gevormd met de grote schaamlippen en testikelprotheses. 12 maanden na het ontwikkelen van de penis kan men een erectieprothese inbrengen, zodat penetratie mogelijk wordt. Doordat de gevoelszenuwen van de clitoris verbonden zijn met de penis kan seksueel genot gevoeld worden. Een minder extreme ingreep is metadoioplastie, wat bestaat uit het weghalen van de vagina en het vormen van een penis met de clitoris.

Via de Genderstichting kan een genderpasje verkregen worden. Het pasje heeft geen wettelijke waarde maar kan hulp bieden wanneer de foto op de identiteitskaart sterk

verschilt van het veranderde uiterlijk van de bezitter. Het pasje is handig in situaties waar verwarring over de identiteit van de transgender persoon mogelijk is, zoals politiecontroles en douanecontroles³⁵.

De kostprijs van het transitieproces hangt af van individueel verschillende factoren. Op het nummer 09-332 25 72 van de Centrale Inningsdienst kan men meer inlichtingen verkrijgen over de prijzen van de transitie. De verschillende medische ingrepen worden tot op heden niet of slechts gedeeltelijk terugbetaald, waardoor veel transgender personen afzien van een operatie. Ook de onwetendheid over de transthematiek in de gezondheidszorg is een heikel punt.

6.2. TRANSSEKSUEEL VERSUS TRANSGENDER³⁶

In de medische wereld is de behandeling van transgender personen vrij nieuw. De behandeling heeft in tegenstelling tot die van transseksuelen soms als doel tweeslachtige mensen te creëren, wat medisch moeilijker te verantwoorden is. Er is ook een sociale hindernis: de tweedeling tussen mannen en vrouwen zit ingebakken in ons mensbeeld. Toch begint men zich meer en meer open te stellen voor de groep van transgenderisten, getuige de Standards of Care van het WPATH.

Transgender personen ondergaan meestal wel een hormonenbehandeling, maar voor geslachtelijke operaties zijn ze minder te vinden, tenzij borstvergrotingen (indien als man geboren) of borstamputaties (indien als vrouw geboren). Esthetische ingrepen, bijvoorbeeld aan het gezicht, worden wel als een optie gezien. Ook logopedie en haartransplantatie worden vaak aangevraagd.

6.3. INSTELLINGEN

Het UZ Gent heeft een centrum voor seksuologie en genderproblematiek. Een uitgebreid genderteam bespreekt daar elke casus die in aanmerking komt voor een hormonale behandeling. Er is ook een genderteam in Antwerpen, Brugge en Luik. Her en der zijn er artsen die ervaring hebben met de transproblematiek. Voor hulpverlening kan iedereen terecht bij de Genderstichting.

7. Boeken, films en rolmodellen

In de Westerse cultuur zijn sinds mensenheugenis representaties van cross-dressing en in mindere mate van transseksualiteit terug te vinden. Oude Griekse mythen en religieuze teksten introduceerden reeds transgender figuren. Rocksterren en populaire iconen van de jaren 80 en 90 zoals David Bowie en Boy George toonden interesse voor cross-dressing en transseksualiteit. Ook vandaag de dag kent transgenderisme verschillende manifestaties in de media. De transvrouw Dana International bijvoorbeeld werd winnares van het Eurovisiesongfestival. Transgenderisten duiken op in films, muziek, tv-series en transgender porno is één van de sterkst groeiende vormen van pornografie, vooral op het Internet³⁷.

De Westerse filmcultuur verraadt een collectieve angst, maar ook een erotische fascinatie voor het fenomeen transseksualiteit³⁸. Er zijn ook films die de thematiek van transgender correct benaderen, zoals *Transamerica*, *XXY* en *La Vie en Rose*. In tegenstelling tot de proliferatie van transvrouwen op het scherm blijven transmannen vaak onzichtbaar. De lesbische serie *The L Word* introduceert vanaf het derde seizoen een transman, Moira of Max.

Transgender fenomenen zijn gaandeweg ook de muziekwereld binnengesijpeld. Songteksten van onder andere Placebo en Franz Ferdinand alluderen op transgenderisme en Antony Hegarty, de zanger van de band Anthony and the Johnsons, verkent in zijn muzikale performances de grenzen van de binaire genderverdeling op een totaal nieuwe en artistieke wijze.

8. Links en literatuur

- Het Documentatiecentrum Sensoa heeft een biblio- en videotheek met reportages, films, documentaires en boeken over transgenderonderwerpen. (www.sensoa.be)
- The World Professional Association for Transgender Health stelt richtlijnen op voor de behandeling van transgender personen. Een Nederlandstalige versie van de SOC is terug te vinden op de website van de Genderstichting. (www.wpath.org)
- De Genderstichting biedt gratis brochures en infomappen over transgender. (www.genderstichting.be)
- Continuum is een digitaal tijdschrift met artikels over transgender onderwerpen. (www.continuum.nl)
- Het centrum voor Seksuologie en Genderproblematiek bevindt zich op de eerste verdieping (B2) van het Universitair Ziekenhuis Gent. (www.uzgent.be / info@uzgent.be)
- RoSa vzw heeft een website gewijd aan de transthema's. Op de site vind je ook de educatieve map, ontwikkeld op initiatief van de provincie Vlaams-Brabant. (www.genderindeblender.be).
- Het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen heeft een pdf-versie online van de studie van Motmans et al., 'Leven als een transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht'. (www.igvm.be)
- Organisaties:

Franjepoot³⁹ werd opgericht in 1981 en is daarmee de oudste organisatie in ons land. Het is een zelfhulpgroep voor mensen die niet tevreden zijn met hun natuurlijke geslacht. GenderActieGroep⁴⁰ (2003) is een actie- en lobbygroep die genderdiscriminatie wil bestrijden. GAG richt zich op een heel brede doelgroep, waartoe ook holebi's behoren. Tweestrijd vzw⁴¹ is een Roeselaarse vereniging. Tweestrijd organiseert regelmatig T-events, thema-avonden en praatnamiddagen en biedt hulp, informatie en steun aan transgender personen. De Vlaamse Genderkring⁴² is een contactgroep met een website waarop mensen persoonlijke ervaringen kunnen uitwisselen. De Genderkring organiseert ook regelmatig bijeenkomsten om mensen met elkaar in contact te brengen. Travestieweb⁴³ is een website die werd opgericht in 2003. De website heeft een forum met ongeveer 230 leden. De belangrijkste doelen zijn correcte informatie voorzien en contacten tot stand brengen.

Andere organisaties zijn *Transportaal*⁴⁴ (Brugge en kust), *Limburgse Gender Kring*⁴⁵, *Queerilla*⁴⁶ (Gent), *Trans-Action vzw*⁴⁷ (Brussel), *Genres Pluriels*⁴⁸ (Brussel), *Jongensdromen*⁴⁹ (Antwerpen), *Travestie Vlaams Brabant*⁵⁰ en de *Beaumont Society Continental*⁵¹ (Franstalig). *De Genderstichting*⁵² zorgt voor informatieverstrekking, opvang en doorverwijzing.

9. Geraadpleegde bronnen

- Butler, J. (1993). *Bodies that Matter. On the discursive limits of sex*. New York: Routledge.
- Motmans, J. (2006). *De transgenderbeweging in Vlaanderen en Brussel in kaart gebracht: organisatiekenmerken, netwerken en strijdpunten* Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.
- Motmans, J., de Biolley, I., Debunne, S. (2009). *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. Brussel: Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en mannen.
- Phillips, J. (2006). *Transgender on Screen*. New York: Palgrave Macmillan.
- Spaink, K. (1998). *M/V: doorhalen wat niet van toepassing is*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- Vennix, P. (1997). *Travestie in Nederland en Vlaanderen*. Delft: Eburon.
- Whittle, S. et al. (2008). *Transgender EuroStudy. Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care*. ILGA Europe & Transgender Europe.

Samenstelling: Stephanie Eggermont

Voetnoten

- ¹ CAW Artevelde. *Genderstichting*. www.genderstichting.be (toegang 08/10/2009).
- ² Ibid. (toegang 8/10/2009)
- ³ Spaink, K. (1998). *M/V: doorhalen wat niet van toepassing is*. p.32.
- ⁴ Motmans, J. (2006). *De transgenderbeweging in Vlaanderen en Brussel in kaart gebracht: organisatiekenmerken, netwerken en strijdpunten*. p. 48.
- ⁵ "Transgenderisme". *Genderstichting*. CAW Artevelde. www.genderstichting.be (toegang 08/10/2009).
- ⁶ Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 20.
- ⁷ Ibid. p.20.
- ⁸ "Transgenderisme". *Genderstichting*. CAW Artevelde. www.genderstichting.be (toegang 08/10/2009)
- ⁹ Ibid. (toegang 08/10/2009)
- ¹⁰ Motmans, J. (2006). *De transgenderbeweging in Vlaanderen en Brussel in kaart gebracht: organisatiekenmerken, netwerken en strijdpunten*. p. 51.
- ¹¹ Ibid., p. 52
- ¹² Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 22.
- ¹³ Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 24.
- ¹⁴ Butler, J. (1993). *Bodies that Matter. On the discursive limits of sex*. (1993). New York: Routledge.
- ¹⁵ Motmans, J. (2006). *De transgenderbeweging in Vlaanderen en Brussel in kaart gebracht: organisatiekenmerken, netwerken en strijdpunten*. p. 51.
- ¹⁶ Ibid., p. 43, 44.
- ¹⁷ Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 39.
- ¹⁸ Ibid., p. 40
- ¹⁹ "How common is intersex?" *ISNA*. Intersex Society of North America. <http://www.isna.org/faq/frequency>. (toegang 08/10/2008).
- ²⁰ Vennix, P. (1997). *Travestie in Nederland en Vlaanderen*.
- ²¹ Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 24.
- ²² ILGA Europe & Transgender Europe (2008). *Transgender EuroStudy. Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care*. p. 61
- ²³ Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 84.
- ²⁴ http://www.genderstichting.be/nl/files/leidraad_journalistiek_transgender.pdf
- ²⁵ Motmans, J. (2006). *De transgenderbeweging in Vlaanderen en Brussel in kaart gebracht: organisatiekenmerken, netwerken en strijdpunten*.

- 26 *Transgender EuroStudy. Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care* (2008). ILGA Europe & Transgender Europe. p. 9.
- 27 *Gender in de Blender*. RoSa vzw. www.genderindeblender.be/wet.htm (toegang 30 september 2009).
- 28 *Gender in de Blender*. RoSa vzw. www.genderindeblender.be/wet.htm (toegang 20 oktober 2009).
- 29 Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. IGVM.
- 30 Motmans, J. (2009) *Leven als transgender in België. De sociale en juridische situatie van transgender personen in kaart gebracht*. p. 104.
- 31 *Transgender EuroStudy. Legal Survey and Focus on the Transgender Experience of Health Care* (2008). ILGA Europe & Transgender Europe. p. 17-20
- 32 *Ibid.*, p. 98.
- 33 "Hormonale Behandeling" *Genderstichting*. CAW Artevelde. www.genderstichting.be (toegang 23/10/2009)
- 34 "Geslachtsaanpassende operaties" *Genderstichting*. CAW Artevelde. (<http://www.genderstichting.be/nl/content/view/46/65/>) (toegang 20/10/2009).
- 35 "Genderpasje". *Genderstichting*. CAW Artevelde. (<http://www.genderstichting.be/nl/content/view/29/99/>) (toegang 13 oktober 2009).
- 36 "Medische behandeling bij transgenderisme" *Genderstichting*. CAW Artevelde. (<http://www.genderstichting.be/nl/content/view/46/65/>) (toegang 20/10/2009).
- 37 J. Phillips. (2006). *Transgender on Screen*. New York: Palgrave Macmillan.
- 38 *Ibid.*, p. 16.
- 39 <http://users.telenet.be/gender/>
- 40 www.genderactiongroup.net
- 41 <http://www.tweestrijd.be/>
- 42 www.vlaamsegenderkring.be
- 43 www.travestieweb.be
- 44 <http://www.transportaal.be>
- 45 <http://www.limburgsegenderkring.be>
- 46 <http://www.queerilla.be/>
- 47 <http://www.trans-action.org/en/index.php>
- 48 <http://www.genrespluriels.be/>
- 49 <http://www.jongensdromen.be/>
- 50 info via mail: ghislaine2k6@yahoo.co.uk
- 51 <http://membres.lycos.fr/abcbe/>
- 52 www.genderstichting.be